

Հրաման եւ իշխանութիւն գործ եպիսկոպոսութեան կատարելոյ զայստիկ, այսինքն խաչ, թէ եկեղեցի օրհնել, թէ սարկաւազ օրհնել, թէ դպիւր օրհնել եւ թէ ըստ հաւանոյ օրհնել եւ ամենայն կարգ եւ սահման եպիսկոպոսութեան: Յուեալ շնորհեցի Հրաման հոգեւոր որդւոյ իմոյ Յէր Մեսրոպ վարդապետի եւ եպիսկոպոսի, ոչ դռն իշխանութիւն զմահակաւ թէ ի մերոց եւ թէ յաւարաց: Կապեալ ի սմանէ ի վերայ երկրի, եղցի կապեալ յերկրի, եւ արձակեալ՝ եղցի արձակեալ յերկրի, ըստ տերունական հրամանին, անիծեալքն ի սմանէ՝ եղցին անիծեալ, եւ ամենայն հաւատաւորացն զորս մեզ եւ սուրբ Աթոռոյն եւ որդւոյ Լուսաւորի եւ հակառակ, եւ զմահ հաղորդեալքն՝ մեզ եւ սուրբ Աթոռոյն եւ հակառակ ըստ տերունական ձայնին որ ասէ, որ ձեզ լսէ, ինչ լսէ, եւ որ անարգէ զձեզ, զիս անարգէ, որ ձեզ ընդունի եւ զատարելին իմ ընդունի, եւ թէ որ դռն արդուցէ ձեզ ըստակ մի ջուր ցորտ յանուն միայն աշակերտի, ոչ կորուսցէ զվարճ իւր. եւ զամենայն հրամայեալսն ի փրկական սուրբ Աւետարանէն: Լուսաւոր, կատարողք հրամանաց մերոց, եւ հնազանդողքն օրհնեալ եղցին ի Առաքել անուանեալ, եւ յամենայն օրոց եւ ի դատուց իմանալի սպասուորաց: Ամէն:

Այս է պատուէր եւ հրաման ամենայն հաւատացեալ Ռեզապառ հայկազուն սեռի եւ զիր վնայեալ Արքեպիսկոպոսութեան ի ձեռն հոգեւոր որդւոյ մերոյ Յէր Մեսրոպ վարդապետի եւ Արքեպիսկոպոսի որ եւ կոչի Քննեայ արապողի սրգի. Ամէն:

Սակայն ի թէ Սոյ կաթողիկոսաց գաւազանագրքերուն նայինք, (զոր օրինակ, Ս. Փրկչի Հիւանդանոցի Օրացոյց, 1909, էջ 284) 1742ին կը նշանակուի Միքայէլ Արապահան 1737—1758. իսկ Յովհաննէս անուամբ կան երկու շաւիղներ 1705—1721 եւ Յովհաննէս շաւիղ Յէր-Աղամ 1727—1734, որոնցմէ եւ ոչ մէկը կը յարմարի մեր կոնգրակին, բայց միայն առաջին շաւիղն էր կաթողիկոսութեան սկզբնաւորութեան 1705 թուականն. սակայն ասիկայ, ինչպէս կը նշանակուի, սոյոց մեծածէ 1721ին ի Դեկտ. ի, եւ ասպանաբիրը ցայսօր կը կենայ Սոյ կաթողիկոսարանի Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցին (Սիւսում 217, «Բիւզանդիան», 1899, թ. 970): Յաջորդներ կը նշանակուին

Գրիգոր Կեսարացի, «Ռեզուլու», 1721—1727
 Յովհաննէս շաւիղ Յէր-Աղամ, 1727—1734
 Ղուկաս Արապահանց, 1734—1737
 Միքայէլ Արապահանց, 1737—1758

Ասոնցմէ եւ ոչ մին մեր կոնգրակին թուականին կը միարանի. եւ սակայն ճիշդ թուականը կոնգրակին է, զոր կը ստուգենք Արապահան անէն Սոյ Եփրեմ կաթողիկոսին (1771—1785)

մէկ գրութենէն, որուն օրինակը վերիննայի Միքայէլ. Մատենադարանը կայ թ. 90 (Յաշնան, էջ 357): Ասոր համեմատ՝ Գրիգոր Կեսարացի «Ռեզուլու», կաթողիկոս Ամասիա վախճանեալ 1727ին, եւ յաջորդ հաշկուեցաւ Յէր Աղամ, որ Ս. Յովհաննէս շաւիղն (1705—1721) մէկ ազգականն էր. ասիկայ ալ անոր նման շաւիղ նստաւ, եւ անշուշտ աւելի ազգեցեալ թիւն վաստակելու համար՝ անոր անունն ու կնիքն ալ սկսաւ գործածել, որով թէպէտ 1727ին սկսած կ'ըլլայ, սակայն իր կոնգրակներուն վրայ իբրեւ սկզբնաւորութեան թուական 1705 նշանակուած կը գտնուի. («Ձի իբրեւ վախճանեալ Յէր Գրիգոր կաթողիկոսն ի Ամասիա, յաջորդեաց զամուսն Յէր Աղամ, ազգական շաւիղ Յէր Յովհաննէս. եւ վարդէր կնքու Յեան Յովհաննիսի մեծի եւ աւաքինոյ կաթողիկոսի, եղաւ Յէր Աղամ այս ըստ անուանակցոյն իւրոյ յերկրորդ աղեն» գործել եւ պաշտել: Բայց անձանց գրով սա ի քաղցրութենէն մեղեր Աստուածային իմաստից՝ ոչ բարոյ պահէր զսուրբ Աթոռն,» 2. Եփրեմայ, էջ 63): Յակոբ-Մեսրոպ եպիսկոպոսի կոնգրակին համեմատ՝ 1742ին զեռ որը է որոյ Բ. Յովհաննէս, մահէ անմեծօք կը մնայ սակաւին:

Ասոր օրոնք Արապահանց առնեն յեռեւեալ, եւ Ղազար անուն իբր 18—19-ամեայ երիտասարդ մը՝ իբր 1731ին Սիւս կաթողիկոս նստաւ Ս. Ալին զօրութեամբ, մինչ նոյն Ալն ունէր եւ Յովհաննէս շաւիղն եւ Էլիֆանի կաթողիկոսն, ուր 1439—41 ի միւսջին Ս. Ալնի գաղանի Սեւե փախչուած ընկալը կը հաստատուի քանի մը գրողներէն, որ միջոցին նաեւ կաթողիկոսութիւնը փոխադրեցին (ս. ի մէջ այլոց Կ. Կոստանեան, Ս. Լուսաւորիչ Ալն, «Աւարա», Վաղարշապատ 1896, նաեւ արտաստուութիւն):

Իսկ Արապահանց ցեղին մէջ Ս. Ալն գտնուիլը կը ստորագրէ վերոյիշեալ Եփրեմ Վիթի. Սոյ հետեւեալ կերպով. Կնիքիւն շաւիղն Բ. թագաւորն իբր 1294ին Եփրատի Արաք Սուլթանէն, որ Սահմանս կաթողիկոսը եւ Ս. Ալն գրիւր տարած էր Եփրատ, գնեց Ս. Ալն եւ Սիւս բերելով իր եղբորն Յովհաննէս եպիսկոպոսին յանձնեց ի պահակութեան: Ասոր ցեղն այս պատճառով կը կոչուէր Արապահանց: Գրիգոր Կեսարացի «Ռեզուլու», մականունեալ կաթողիկոսին օրով (1721—1727) թրքաց զօրավար Էփրեմ օղու Ալն փաշա Սիւս եկաւ եւ

Գրիգոր Աթոռականացիներն առաւ, ուր կը գտնուէր Աթոռականացի ցեղէն տասնամեայ պատանի Ղուկաս, որուն ձեռքը Աստուածաշունչ կար. ըստ հրամանի Աթոռականացիներն փաշային վեճակ բացաւ Աստուածաշունչի որեւէ մէկ երեսն եւ ընթերցաւ. իմաստը կամեցողիսն այնպէս մեկնեց՝ թէ Աթոռականացի ձեռքը պիտի կատարուէր աւերակ կամեցողիսն արարանի եւ մայր եկեղեցւոյն նորոգութիւնը. փաշան խոստացաւ՝ որ թե՛ վեցեր ըլլայ, նորոգութեան հրովարտակն չանէ: Փաշան քիչ ետքը վեցեր եղաւ (Ճիշդ Մարտ 1732—14 Յուլիս 1735) Բ. Յովհաննէս Հաճնցի փոքրին ի Հաճին կամեցողիսն թեան առնել: Ղուկաս, որ այն միջոցին Բերիոյ եպոս. ձեռնադրուած էր, եւ ամենապատաւար հռոմէացի հաղիւ կրնար 18—19 տարեկան ըլլալ (վրան զի Գրիգոր հաղիւ 6 տարի կամեցողիսն թեան ունեցաւ, Ղուկաս 10 տարեկան էր, երբ փաշային հետ տեսնուեցաւ, իսկ Աթոռականացիներն վեցերութիւնն սկսաւ 1732ին եւ հաղիւ 3 տարի սեւեց, ուրիմ 6 + 10 + 3 = 19), լսեց Աթոռականացի վեցեր առնուածն, փութեց Գրիգոր, Սոյ կամեցողիսն արարանի եւ եկեղեցւոյն նորոգութեան հրամանին հետ ձեռք բերաւ իրեն ալ Սոյ կամեցողիսն ըլլալուն ֆերմանը: Բնականապէս Աթոռականացի Եփրեմ կամեցողիսն այստեղ պիտի ըլեր որ արդէն Սոյ Աթոռը նստող Յովհաննէս Հաճնցին պակասութիւն մ'ունէր, եւ այն էր միայն թէ «անճաշակ գոյով սա ի քաղցրութեան մեղեր աստուածային իմաստից» ոչ բարւոք պահէր զստրը Աթոռը, Ղուկաս, կ'ըսէ Եփրեմ, «Հոլը թուականութեամբ մեր ՌճՁ (= 1731. սակայն, գէթ 1732 պէտք է զնել, որպէս զի Աթոռականացիներն ժամանակն յարմարի) նստաւ. յաթոռ սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին տէր Ղուկաս արքայան կամեցողիսն, եւ օծաւ ձեռամբ Հաճնցի տէր Յովհաննէս կամեցողիսն, որ նախ ճէր Աշամ. ի հովանոցն կամեցողիսն արարանին յիշկիցի ի Վահկայն», զօրութեամբ արքունի հրովարտակն. ինք կը նստէր Սիս, իսկ Յովհաննէս իր Աթոռէն մերժուած՝ կը նստէր Հաճին, երկուքն ալ «կամեցողիսն ամենայն Հայոց եւ Պարսկաստան տանն յիշկիցի», Ղուկաս հաղիւ երեք տարի ետքը նորոգութիւնները կատարեց, եւ մեռաւ 1737 Յուլիսին, հաղիւ թէ 22—23 տարեկան, թէպէտ ըստ Եփրեմի՝ «էր սա առողջ հասական, գեղեցիկ տեսչեամբ, առնչորոտ ձայնիւ, կրօնի մտք», եւ իրեն յաջորդ կամեցողիսն թեան պատարաստած էր իւր եղբայրն

Միքայէլ, «որ թէպէտ էր մանուկ տիգ», Ղուկասին յաջորդեց եւ օծուեցաւ անշուշտ Նոյն Յովհաննէսէն՝ կամեցողիսն. նոյն տարին Նոյնմբի մէջ, Ասիկայ 1750ին Պոլսոյ կը գտնուէր եւ իշխանին ձեռքէն քանի մը թեմեր գրաւելու համար արքունի հրամանագիր ձեռք բերելու աշխատեցաւ, սակայն ի զուր, եւ արքայութեան իր տեղն իմանալակից գորող մը 1769 կը գրէ Միքայէլին համար՝ «Սա եկն ի Սասնապոլ եւ կամէր հանել քանի մի թեմ յիշխանէն եւ կապել Սոյ, զոր Պարսկաստան Միւսա մ. ֆերմանով քշեաց զնա յիս տեղն ի ՌճՁ թուին (= 1750), Այս ցեղն որ կը հաստատէր թէ Ս. Գրիգորի Աթոռ ունի 1294էն ի վեր իր ցեղին մէջ պահուած՝ կամեցողիսն թեան տուով ձեռք բերաւ եւ ժամանաբար պահպանեց գրեթէ դար մ'ամբողջ:

Այսպէսով կայ Ս. Գրիգորի Աթոռը իշխանին, որ 1439—41ին փախուած կ'ըսուի, Սեւն, ուրիշ մը Սոյ կամեցողիսններն ունէին եւ միշտ կը յիշատակեն առանց հակառակութեան, եւ 1584ին Սոյ խաչատուր կամեցողիսն Աթոռականացի ու յաջորդն գիտնակն Աթոռիա Ջուղայեցի ցոյց տուաւ ի Սիս՝ Գրիգոր ԺԳ. Հռոմայ Բահանապետին նուիրակ Լեւոնարտո Եպիսկոպոսին, ինչպէս մանրամասն պիտի տեսնենք սոյն Աթոռի Ջուղայեցւոյ կենսագրութեան մէջ, եւ երրորդ մը՝ Աթոռականացի ձեռքն անկորուստ պահուած 1294էն ցայսօր, ինչպէս կ'ըսուի Այսպէս որ իշխանին «Արարատ, լրագրին մէջ (1896) Կ. Պատանեան ստիպուած էր գրելու, «Հայոց մէջ եղել է մի ժամանակ, եւ այն ժիշդարուս եւ յետոյ, երբ վարդապետներն ուղեցել են հասկանալ, թէ Ս. իշխաննուս գտնուող արք. Ս. Լուսաւորչի ո՞ր ձեռքն է՝ աջ թէ ձախ, կամ թէ ո՞րն է իսկականը՝ Սիս՝ արք. թէ իշխանին» (արտասպասել էր 40):

Արդ, մեր Յովհաննէս-Մեսրոպ վարդապետն իւր ընկերին հետ կ'երթայ Հաճին՝ Յովհաննէս-ճէր Աշամ կամեցողիսնին եւ կ'ուզեն եպոս. ձեռնադրուիլ: Հաղիւ քանի մ'ամիս մնացած պիտի ըլլան այնտեղ, եւ արդէն յաջողութեամբ կամեցողիսն վարդապետին կամեցողիսն 1742ին Օգոստ. 15ին «կամը եւ յօտարութեամբ եւ ընտրութեամբ մեծամեծ վարդապետաց եւ նոյնին իսկ վկայական քարտիգիւ եւ նամակաւ, եւ հաճութեամբ բազում մեծամեծ բարեպաշտ անձանց» կը ձեռնադրէ Մեսրոպ վ., Եպիսկոպոս Լամբարտի «ահաւոր անուամբ ամենաուրբ Երրորդութեան

եւ նշանաւոր Սուրբ Խաչիւս, եւ Հօգոր Աջով սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, եւ Սրբոյն Յակոբայ Մեծնայ պաննեւագործ Հայրապետին եւ այլոց սրբոցն որք կան ի սուրբ Աթոռս, այնուչա Սոյոյ:

Եպիսկոպոս ձեռնադրուած ըլլալուն վկայական-կոնդակով ամրացուած կը դառնան Կ. Պոլիս Սփիւսարի կողմանէ, ուր կը հանդիպի Պրոխորոնի արկածն (ինչպէս սեանք Արեւ Մարգարէի կենսագրութեան մէջ (վերն էջ 586), եւ Կ. Պոլսոյ լատին եպիսկոպոսը տաննելով ասոնց անկանոնականութիւնը, կը շրջէ զիրենք Հռոմ, որպէս զի իրենց գործած յանցանքին լուծման հնարաւորութիւնը գտնեն Ս. Քահանայապետէն, ինչպէս ալ տարիներէ ետեւ՝ երկուր ապաշխարանքներով, կը գտնեն, քանի որ ձեռնադրութիւններն վաւեր էին, բայց ոչ օրինաւոր: Թակուրս - Մեսրոպ Արքեպ. ն արդէն 1745 ին սկիզբը կը գտնենք Հռոմ եւ նոյն տարին գացած իտալիոյ Նապոլի քաղաքն, եւ 1746 ին էլ Հռոմ, ուր մինչեւ մահը կենքն անցուցած կ'երևայ: Հռոմ Ս. Մարիամ Յգիպատացի աղ-բային եկեղեցւոյ Պատարագներու արձանագրութեանց գրքերուն մէջ՝ Մեսրոպ Եպ. ի նոյն եկեղեցին 1745 Յունուարին մէջ պատարագ մատուցած ըլլալուն հաստատականը կը գտնուի (Գիւլ. Լեւոնեան վարժապետի), ուրկէ նոյն տարին Նապոլիոյ գացած եւ այնտեղ պահուած Ս. Գր. Լուսաւորչի Ս. Նշխարէն մասնիկ մը ձեռք բերած է:

Բաւական ծանօթ է որ արդէն՝ Ը—Թ. դարերուն Ս. Գր. Լուսաւորչի բոլոր սուրբ նշխարներն, բաց ի Ս. Ալէքն, Կ. Պոլիս կը գտնուէին, եւ նոյն միջոցին Պոլիս տիրող կրօնական կռիւներու պատճառաւ, շատ կրօնաւորներ ու կուսաններ իտալիա ապաստանեցան: Բիւզանդացի բարսեղեան կուսաններ հետեւին ասած յիշեալ Ս. Գր. Լուսաւորչի նշխարները Նապոլիոյ փոխան եւ այնտեղ առաջադրուեցան: Մինչեւ ցայսօր իրենց եկեղեցին կը պահուին Ս. Գր. Լուսաւորչի Գլուխն, մէկ Ոլոբը, շղթաներն ու ձաղըը. նշխարներուն միւս մասերը մատուր եկեղեցին՝ Մինորիզներու Ս. Լաւրենտիոս եկեղեցին, կը պահուին. եւ այս պատճառաւ Ս. Գր. Լուսաւորչի Նապոլիի Պաշտպան Սուրբն է, որուն Ցոնն ամէն տարի Հոկտ. 30 ին մեծ փառաւորութեամբ կը տօնեն քաղաքացիք, եւ բազմաթիւ իտալներէն տեւորներ եւ հետազոտութիւններ հրատարակած են¹: Միւս ուղքն

(սրունքի այն մասն) որ ծնկէն ցիրուն կ'իջնայ) ինչպէս նաեւ շղթաներուն մէկ մասը 1866 ին Պիոս Թ. Քահանայապետ շնորհեց Կ. Պոլսոյ կաթողիկէ Հայոց Ս. Աստուածածին Աթոռա-նիստ եկեղեցւոյն, ուր կը պահուի ցայսօր:

Նաեւ ԲՈՆՆԱՅԻԿԻ, Պատմ. Ս. Գր. Լուսաւորչի, վերնա. 1737, էջ 202, կը հրատարակէ Թակուր վերլուծի 1712 Նոյ. 17 ին դրած մէկ նամակը, ասոր մէջ կը պատմէ վերլուծ, որ երբ 1692 ին կարին էր եւ շատ Հայեր կաթողիկէ հաւատարին յարեցան, Հռոմի Յիսուսեանց Առաջնորդէն խնդրեց, որ զրկէ Ս. Նշխար մը այն մասունքներէն որ Նապոլի կը պահուին: Հաջիւ 1694 Դեկտ. 8 ին Ս. Նշխարը վկայականով կարին հասաւ: Ինք յաջորդ տարին երբ միտինի գործով Պոլիս գնաց, հետը տարաւ Ս. Նշխարը: 1695 Օգոստ. 15 ին վերափոխման օրն, Ղալաթիոյ Ս. Բենեդիկտոս Յիսուսեանց եկեղեցին հայ կաթողիկէ վարդապետ մը պատարագեց եւ ուրիշ մ'ալ քարոզեց երբ Ս. Նշխարն խորանին վրայ ի յարգութիւն դրուած էր, Հայերու բազմութիւնն, արք եւ կանայք, քարոզէն ետեւ՝ ծնկերու վրայ բուռնելով յառաջացան եւ Ս. Նշխարը համբուրեցին: Ինք չորս տարի ետքը Պոլսէն Սպահան գնաց, եւ Զուլա գիւղաքաղաքի Յիսուսեանց Ս. Եովսեփայ միսիոնարութեան եկեղեցին նուիրեց Ս. Նշխարին: Բայց մասնատուիլ շատ փոքր ըլլալուն, երբ 1699 ին գարնան վերջը Ս. Քահանայապետն եւ կայսեր կողմանէ Պարսից Շահին քով պատգամաւոր եկաւ Պահարս Պոլսոյ Պալատ, ի կարգէ բոկոտն կարեւորականաց, Արքեպիսկոպոսն Անկիրանու, ինք մեծ մասնատուի մը շինեւ առաւ, եւ 1699 Հոկտ. 18 ին հանդիսութեամբ յիշեալ եկեղեցին փոխադրել առաւ, ներկայութեամբ եւ մասնակցութեամբ բազմաթիւ Հայերու: Այս Ս. Նշխարն մինչեւ նամակին գրութեան թուականը ի Զուլա նոյն եկեղեցին կը պահուէր:

Արք Եպիսկոպոս-Մեսրոպ Եպ. 1745 Նապոլի երկար ու ծանր ճգամաւ ու պաշտամանք ձեռք կը բերէ յիշեալ կուսանաց քովի Ս. Նշխարներէն կտոր մը: Անտոնեան Միաբանութեան Կ. Պոլսոյ Գիւստին մէջ 1906 ին տեսայ

vina, P. Th. Dom., Vita e miracoli del Gregorio Arcivescovo e Primate d'Armenia Raccata de Simeone Metafrasto e da altre antiche memorie. Posta in luce . . . ad istanza M. R. S. Madre Donna Leonora Pignatello Abbadesa di S. Gregorio nel 1630, et hora di nuovo ristampata archiepista della M. R. S. Donna Beatrice di Somma Abbadesa passata, In Napoli 1655. 4to 8°, XVI+1-192+XII.

1 Ցոնն ընդարձակ քննութիւն այս մասին. Gra-

Յակովբոս-Մեսրոպ Եպ. ին երկու ինքնագիր նա-
մակներն 1766ին Հռոմ գրուած առ Հ. Գրիգոր
Մեծաւոր վանատան ի Հռոմ: Անտոնեան
Սիւրանութիւնը նոյն տարին աւարտած էր վա-
նատան եւ փոքրիկ եկեղեցւոյ մը շինութիւնն՝
Վատիկանի աջակողմէ ընդարձակ հողի մը
վրայ, նուիրուած Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ա-
նուն: Յակովբոս-Մեսրոպ Եպ. կը գրէ 1766
Մարտ 25 եւ Օգ. 1 թուակիր յիշեալ նա-
մակներն, որոնցմէ կ'իմացուի՝ թէ ինքն ունի
Ս. Լուսաւորչի Նշխար մը, զոր գիտաւորութիւն
ունի համանուն մատան շնորհել: Ահա սոյն
նամակներն.

«Ա վանահայր Տեառն Տեառն Գեղարքելի Հայր
Գրիգորի անբաց ի բարին:

«Ա. Գեղարքելի վանահայր Հայր Գրիգորի ողջոյն
եւ սէր:

Յայտ լինի յարգելութեանդ ջուր, որ ի վա-
ղուց հետեւ ունէի ի միտս իմ առ ի յայց առնել
գնորափայլ գեկեղեցին զոր կանգնեցուցերդ յա-
զազ անուանն սրբոյ Նորի Գրիգորիոս Լու-
սաւորչիս մերոյ մեծի Յարգելեան զարմիս ի Հռոմ
քաղաքի որ եղերդ առաջին պատճառ ողորմու-
թեամբ Տեառն եւ Նշան ամենայն բարութեան
եւ պարծաճք որտ ամենայնի մերոյ Ազնի: Եւ արդ՝
թէպէտ յայլոց հրաւիրեցաք յետ Պապական
հանգիստութեան ճաշել ընդ այնտիկ յաւարի
ստոր յաւաք հինգ շաբթո՞ղ, յայց առաւել եղեւ
փափաքն իմ առ ի այց առնել զտուն մը սուրբ
քան զհրաւիրումն նոցի: Ուրեմն սասցեալ սուրբ
յաւուրն ողորմեսցաք գործանես: Բայց լինի ճաշն
մեր աղքատաբար վանս սիրոյ աւար պատշաճին գի-
լելի լինի Տեառն Աստուծոյ գիտաւորութիւնս
մեր թէ զի՞նչ է եւ:

Ողջ լուրք ի Յէր ըստ ամենայնի պարծանաց:

Ի Մարտի 25, 1766.

Ըստ ամենայնի անարժան Յակոբոս
մարդ քեանհա Արապեան
Արքեպ. Լամբրոնի

«Հասցէ գիրս ի ձեռն գերարքելի վանահայր
Հայր Գրիգոր ի բարին:

«Ա սիրելի վանահայր Հայր Գրիգորի ողջոյն եւ սէր:

«Յայտ լինի գերարքելութեանդ, որ մինչեւ
ցայս կէտ բազանմ գերմազ մահանսի Արաշահ-
մու, որպէս զնա ձեզ յանձնեցաք առ ի առաքել
ինձ, եւ ոչ եկն: Ոչինչ է կամին մեր զնա եթէ
ոչ միայն զայն քարտէզն զոր տուաք երկրցունց առ
ի հաստիլի ի օլանտայ ի ձեռն Յոհան Աւրայիս,
զոր զնա ոչ եմ տեսեալ եւ ոչ գիտեմ որով հա-
ւատով վարի. բայց միայն օգնեալ նոցա զայն
հնարեցաք, իցէ թէ օգնութիւն ինչ հասցէ նոցա

ի նմանէ. սակայն ոչ եհտա քարտէզն նոյն անձին,
պարտ է յետս գառնալ ինձ նոյն քարտէզն:
Ուրեմն վաղվազակի հասուցէ ինձ որպէս ինքն
խոտապաւ առ ի բերել ինձ. նաեւ գիտաւորու-
թիւն իմ ընդ նմա գալ առ ձեզ՝ եւ բերել ձե-
ռամբ իմով զԲարսեղասուրբ Նշխարհն Սրբոյ Հօրն
մերոյ Լուսաւորչի: Ողջ լուրք ի Յէր հանգիստ
ձեզ եղելոց: Ըստ ամենայնի անարժան

Ի Հռոմ գրեցաւ յամի Տեառն
1766 յօգոստոսի 1:

Յակոբոս մարդ քեանհա
Արապեան Արքեպ. Լամբրոնի:

Ըստ երեւութի՝ Մեծաւոր Վ. ին ինքրա-
նօք խոտապաւածը պատրաստուած, բայց կա-
տարուած չէ. վասն զի անյիշատակ ժամանակ-
ներէ ի վեր նոյն Ս. Նշխարն իրենց քով չի
գտնուիր: Վը գտնուի միայն (Գիւ. Անտ.) նոյն
Նշխարին լատիններէն վկայականը, տրուած
22 փետր. 1747ին ի Հռոմ, զոր ստորագրած
եւ կնքած է Սիլվեստէր, Եպ. Պորփիրիոյ,
Վատիկանայ Ս. Նշխարաց ժողովոյն Գահե-
րէցն, յենլով իրմէ յառաջ Հռոմայ փոխա-
նորդ Կարգինալին տուած վկայականին վրայ,
եւ կը ծանուցանէ, որ նոյր վատերական է
եւ կրնայ անձնապէս, կամ եկեղեցւոյ մէջ
հրապարակաւ յարգուի: Ահա ստիկ լատին
ընագիրը.

Fr. Silvester Merani Januens.
Ord. Erem. S. Augustini, Dei et Aposto-
licae Sedis gratia Episcopus Porphyrien.
Sacrarum Apostolice Praefectus, ac Pontificii
Solii Assistent.

Universis et singulis praesentes nostras
litteras inspecturis fidem facimus, et attesta-
mur, qualiter Nos dono dedemus particulam
ex Ossibus S. Gregorij Epsi. Armeni Mar-
tyris, prius recognitam ab Emo et Illmo.
Dno B. S. R. E. Presbitero. Cardl. Joanni
Antonio Gnadagni, huius alme Orbis Vic-
positam in parvo reliqu. exaur. ovalis figure;
quod ab anti. parte crystallo clausum, et
apost. filo serico rubro ligatum: Nostro
parvo Sigillo firmari iussimus eidemque ut
apud se retinere, aliis donare, extra hanc
Urbem transmittere, et in quacumque Eccle-
sia, Oratorio, aut Cappella publicae fidelium
venerationi exponere, et collocare valeat in
Domino facultatem concessimus. In quorum
fidem has litteras testimoniales manu nostra

subscriptas nostroque sigillo firmatas per
nostrum Secretarium expediti mandavimus.
Datum Romae 22 Februarij 1747.

Fr. Silv. Ep. Pophyr.

Pius

L. S.

Joseph Ducci

Secr.

Ասոր կոնսկր Յակովբ-Մեքարոյ Արքեպս.
ինքնին կը գրէ 9 Օգ. 1766 թուականով, որ
կը վկայէ թէ Ս. Գր. Լուսաւորչի իր քովը պա-
հուած Նշխարը կը շնորհէ Անտոնեանց Հռոմի
Ս. Գր. Լուսաւորչի եկեղեցւոյն՝ պայմանաւ որ
իր ամէն ննջեցեալ Տոգնները յիշուին Ս. Պա-
տարագի մէջ, եւ կը բաղձայ Ս. Գր. Լուսաւորչի
տոնին օրը մէկ Պատարագ մատուցուի իր ննջե-
ցեցեց Տոգւոց դիման, եւ ի վերջոյ զինք իսկ
յիշատակեն: Նաեւ կը մեկնէ եթէ Ս. Նշխարին
վաւերութեան համար երկու պաշտօնական ան-
ձինքներէ արուած վկայական կայ: Աւաջինն է
Ս. Քահանայապետին Աթոռակալ-Վիքարն, եւ
երկրորդն՝ Ս. Քահանայապետին Պահարանա-
պետն (Ս. Նշխարաց Տոգարարութեան Գա-
հերէց) ինքն ալ կը վկայէ ճշմարտութեան
1766 Օգոստ. 9 թուականով, իր կրկին կնքովն,
գրուած իր բնակարանին մէջ ի Հռոմ Տա Մարիա
Maggiore եկեղեցւոյն մօտ: Ահա սոյն հայ բնա-
գիրը:

Է.

Այս է վկայութիւն վասն զանձին Աստու-
ծային, զոր շնորհեալ առաջ Յաղագս մեծի հաբ-
կատարութեան, վասն զի կանգնեցաւ Տաճար
Տեառն ի Հռոմ մեծին, օտկո Անուան եւ փառաց
Սրբոյ Հօրն մերոյ յերկես Երանեալ Գրեգորիոս
Լուսաւորչի Մերոյ մեծի Յարեթեան Զարմիւ:
Եւ պատճառ կառուցման օրոյ Տաճարին եղև Նի-
փութեան ընդհանուր պետն Սուրբ կրօնիս, Սրբոյ
Հօրն մերոյ մեծի Անտոնի, Վանահայր Գրեգորիոս
Հանգեցողի կրօնաւորն: Բայց սակայն պատշաճ եւ
ճշման համարեաց ոչ թողուլ զսլ աշխրհիկ՝ այլ
առ ի յիշել առաջին անմահ պատարագիս զորս
յանձնեմ զամենայն ննջեցեալն մեր առ ի յիշա-
տական ի վերոյ գրեալ վանահայր առաջին Պետր,
զոր գրեցեց ընդ այլոց յիշատակելոց յառաջիկ
Պատարագին, որպէս մեր կատարեաց զերեւ-
դուածա շորս յօժարութեամբ, լիցի ընդ այնու
ուխտի պայմանաւ: Իսկ եթէ յամենայն Տօնից
Սրբոյ Հօրն մերոյ մեկ. մէկ պատարագ հրշակեալ
վասն ամենայն ննջեցեցեց բարոյ եւ կարի յոյժ
ընդունելի է, եւ այս լիցի բոլոր կարեաց եւ յօժա-
րութեան, մի որ իցէ վանահայր պետ: Եւ ապա
զիս յետագայն յիշատակել. Քահնի ոչ սակաւ
աշխատանք ընկալաց զայս զանցս Աստուածային

ի Նարոյի եղեցող կուսածանց յամի 1745: Եւստի
տօնի Սրբոյ Հօրն մերոյ, այլ արեւմբք (իմա՝ առ-
ջուցով) եւ կոծով մերով եղև հրաշս այս, որ
երկար է աստէն պատմել: Եւ ապա յայտ լիցի ա-
մենայն լուսաւորչաձին զարմիւ մերոյ, որ է միւս
երեսն ապեալ է նամակիս Յաղագս պաշտելու-
թեան զանձիս, որ Հանգիստաւորութեամբ կատա-
րել զՏօն բաղմալ ի վերոյ սրբոյ սեպանոյ յե-
կեղեցւոյ Տեառն Աստուծոյ: Այլ եւ վկայեալ է
յերկուց անձանց, յորոյ առաջին է Աթոռակալ
եւ Վիքար Սրբազան Տեառն Պապին եւ միւսն պա-
հարանապետ Սրբազան Պապի, եւ յուր յետոյ
մեր վկայեմք որ յաղագս ճշմարտութեան զանձին,
նոքա որք ի վերոյ գրեալսն կատարողք որք յիշեն
յիշեալ եւ յիշատակեալ լիցին ի յԱստուած պե-
տական լուսոյ Ամէն: Եւ ձեռամբ մերով գրեցուց,
եւ զոյգ կնքով մերով կնքեցուց ի մեծն Հռոմ
յամի Տեառն 1766- յօգոստոսի 9, յաթիւմանի
մերոյ մերձ Ապր. Սուրբ Աստուածածնի, որ է Ա-
թոռ Պապական ողջ բերուց ի Տէր: Յիշատակ յա-
ւտեանական անշնչելի լիցի եւ վայելումն հրաշեք
Ամէն:

1766, յօգոստոսի 9:

Տ. Կ.

Մենա՛մ բոս ամենայնի մա-
նայն մեծի Զարմի մերոյ:
Յակօրոս Մեքարոյ Քեհհեա Ա-
բապեան Արքեպիս. Լամբրոնի

(մեծ կնիք սպիտակ. գրութիւն՝ Քի ԴԻՅ ՄԵՍ-
ՐՈՊ (հոս անընթեանի) ԱՄԲՐՈՅԻ 1741-

Տ. Կ.

(կնիք սևազիւր. գրութիւն՝
Քի ԴԻՅ ՄԵՍՐՈՊ (անընթեանի) ԵՊՍ ԱՄԲ-
ՐՈՅԻ 1741.

Ինչպէս բովանդակութենէն կ'երևայ, եր-
կակողմանի միաձայնութեամբ պայմանաւորու-
թիւն չէ, այլ կատարի ձեռով շնորհում մը.
Ինչպէս կ'երևայ գրութիւնս մահէն ետեւ
ուրիշ գրութեանց հետ Անտոնեան Հարց
անցած է:

Յակօրոս-Մեքարոյ Արքեպս. 1779 Օ-
գոստ. 9 թուականաւ Նամակ մ'ալ գրած է Նոյն
Հ. Գրիգոր Վանահօր (Գիւ. Անտ.), որմէ կի-
մացուի թէ ինքն Անտոնեանց Հռոմայ Ս. Գր.
Լուսաւորչի եկեղեցւոյն համար մարմորէ երկու
խորան եւ անոնց պատկերները պատարասեղ
կու տար, կուզէ անոնց քով սննեակ վարձել,
եւ իր ծերութեան օրերն այնտեղ անցընել,
այնտեղ մեռելի եւ անոնց թողուլ ամէն ունե-
ցածը, վասն զի կը վախնար՝ որ առանձին կը

մեռնի եւ բնակարանին մէջ կը գողնան ունեցածը որ բաւական չափ կ'երեւայ: Ահաւասիկ այն նամակն

“Հասցէ դիրս ի ձեռս գերարգելեաց ի վանս որոյս Հօրն մերոյ Գրիգորիս Լուսաւորչի անբաց ի բարին:

“Ողջն Իրով գերարգելեաց, Օգոստոսի 9, 1779:

Յուլիոսի 29 արարող պայման ընդ քառասուն (անշուշտ ընթեռնելով՝ քառասունին) վանս երկուց խորանաց, եւ ետու նմա մին ջեաւայ մերձ 30 ըսվաւոր. եւ այս եղև երկու վկայիւք այրիւքն բաւոր գութաւոր եւ այլ ոճե աշխարհական գանդի, եւ գութագն է սուրբ Սեդեաւորոսի եկեղեցւոյ, որ ուրք նոր խորանքն. եւ վարպետն ըսկտու կերտելոյ վաղվազայն վերջանալ ողորմութեամբ Տեառն մինչև յեղբորման սեպտեմբերի կամ ի կիտի հոկտեմբերի. եւ այս այսպէս, այլ եւ կամով ողորմութեամբ Տեառն զամենայն ապրանս իմ տանել յոտս սուրբ Լուսաւորչիս մերոյ, նախ զամենայն գրեանս եւ սուրբ ըսկտաւոր եւ ապա զայլոց ապրանս. սակայն անդ նախ պատարաստ լինել վանս ապրանացս ընտելութիւն, վանս զի ոչ կամով ի ձմեռան եղանակին սաս լինիլ այլ անդ յոտս Հօրն մերոյ որոյս, եւ որպէս գիտե՞ք զոր կամով եւ ոչ զառաջին նման որ խոնդաց յանդերձն. եւ այլ այժմ կամով համանգամայն զբնակութիւնն քոր եպիսկոպոսին մինչ յանկիւնս եղբորման մտորից. եւ եթէ հաճոյ թուեցայ ի միջի մերում ոչ ձգել զմին պարունակն վանս գութայնի եւ ամբարն որ ուր եմ այժմ, եւ ի միասին ընդ ձեզ ապահովեալ ուրախանալ ողորմութեամբ Տեառն, եւ թէ հաճոյ ոչ թուեցայ յես առնել զայս բնակութիւն, եւ տանն վարձուց երկու բնակութեանց ոչ ունիմ հոգ ողորմութեամբ Տեառն զի միայնակ եմ այժմ եւ միայն ձեացի առ Աստուծո՞ւ ապաւինեալ եւ անցաւոր կեանս իմ նըստ յանցնեալ եւ սրբոյ Հօրն մերոյ, Աւերպպէս ոչ կամով գալան լինիլ հեռի զուով յազգէ իմն, այլ եւ եւ ապրանս իմ յոտս որոյս մերոյ ընծայել ողորմութեամբ եւ կամքը Տեառն: Բայց յոյժ փափագիմ որ հայր մեծաւորն գալ ինձ եւ խոսել յարմարեաց ընդ նմա, զի վաղ կատարեն լաւ է, զի ոչ գիտեմք վկամն Տեառն թէ՛ յորում ժամանակի կոչէ յաստի կենացս, լաւ է արթնուն լինիլ ըստ բանի Տեառն մերոյ Յիսուսի՝ Բրիտանոս: Դարձեալ սասն զի ըստասեղ ձեզ հասանել զի եմ միայն: Իսկ վանս երկուց պատկերաց խորանացն ըստասեմ գալստեան պատկերաշանի զի ազդեցի նմա որ գալոց է: Բայց մի ումք ասիցէք այլ ի ներքոյ ծածկութեան վանս գործոց զոր կամով կամքը Տեառն զի քաջ գիտե՞ք սովորութիւնն քաղցին տակով յորքան հարուստ է սա անձն եւ ամենայն արեւելեանցիք, եւ զվերագիրս այլս: Ողջ լերուք ի Տէր առ Աստուծոյ եւ անուան իւրոյ կառուցեալն յառաջ ընթեռնալ կամքը եւ ողորմութեամբ

Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիտանոս: Մնամ ըստ ամենայնի

Օգոստոսի 9, 1779:

Յակոբոս Մեարոյ քեռահայ
արապեան անարժան արք
պիս. Լամբոնի եւ Տարսնի Նիկիեցւոց:

Դարձեալ կամով իմանալ ի ձեզ գերկայնութիւն եւ զայնութիւն պատկերաց:

Գծախտաբար վախճանն ալ կատարուած է: Թեպէս մահուանը թուականն ու տեղին անծանօթ է, սակայն 1912ին Հոռո՞ Ս. Մարիամ Եգիպտացի ազգային եկեղեցւոյն հաշիւներուն մէջ նշանակուած գալս, թէ 1781 Յուլիս 6ին վճարուեր է 12 սկուտ նոյն եկեղեցւոյ հոգաբարձու Տէր Յովհաննէս Այսրիւնեան Ա.ին, “որովհետեւ ասիկայ շատ աշխատեր է գանելու հանգուցեալ Մեսրոպ Արքեպիս ժառանգութիւնը, վանս զի Մեսրոպ Արքեպ. պէտք էր որ շատ զրամ թողած ըլլայ, սակայն կարելի չէ եղած հետքը գտնել, իսկ յուղարկաւորութիւնը կատարուեր է Տ. Prassede եւ կեղեցին, Բնախանայէս փութացի յիշեալ եկեղեցին, որ Տ. Maria Maggiore եկեղեցւոյն մօտ կը գտնուի, վախճանեցոց գրքի մասին հարցմանս պատասխանեցին, որ 1824էն ի վեր ժողովրդապետութիւնը բարձուած է եկեղեցիէն եկեղեցական արձանագրութիւններ փոխադրուած են քահանայապետական փոխանորդութեան Դիւանը: Կրնանք որեքն մահուան թուականը գնել ապահովապէս 1779—1780ին: Կայ Ս. Մարիամ Եգիպտացի եկեղեցին հետեւեալ արձանագրութիւնը՝

ՅԵԼԱՍԱԿ Է ՏԱԳԱՆՍ

ԻՍԷՏՏԻԷՆՏ ԲԵԱՀԵԱՏ ԱՐԱԳԵԱՆ

ՄԵՍՐՕԳ ԱՐԲ ԵՊՍԻ

ԼԱՄԲՐՈՆԻ ԵՒ ԲԱՄՍԻՍԵԱՆԷՆ

Որչափ կը հասկըցուի խօսքէն եւ գտնուած գիրքէն՝ Յակոբ-Մեսրոպ Արքեպ. իր ծախքով շինել տուած է Գրիգոր Արքեպ. Թիֆլիզեցւոյն տապանագիրն եւ տակը զայս արձանագրած է: Հմմտ. Կնես. Սարգիս Արք. Սարաֆեանի, Վրենս 1908, էջ 380:

Հ. ԳՐ. ԳԱԼԵՄԻԱՆՍԵԱՆ

